

DE STEPPE BLIJFT MAAR BLOEIEN....

andré van kempen

"Omdat Gij het zijt, groter dan ons hart, die mij hebt gezien, eer ik werd geboren..." of "Licht, kind in mij, kijk uit mijn ogen of ergens al de wereld daagt..." Wie kent het niet? Heel de zondag blijft het in je hoofd klinken, de grondtoon die je tijdens de viering te pakken heeft gekregen en niet meer los laat.

En dan lees je een paar dagen later in *TROUW* dat een enkele kerkelijke leiders het werk van Oosterhuis afkraken en willen verbieden. Hoezo trouwens? Inmiddels hebben de feiten ons weer ingehaald. Een aantal bisschoppen schijnt nu toch afstand te willen nemen van collega's. Het blijft een vreemde zaak. Die willekeur is zeer verwarrend en ook wel 'een beetje dom.'

Zijn liederen en teksten, tafelgebeden en overwegingen zijn simpelweg niet meer weg te denken uit de Nederlands talige liturgie en zelfs langzamerhand in Duitse en Engelse vertaling.

"Wat rond het jaar 900 in het Zwitserse klooster St.Gallen, wat rond 1200 de school van de Notre Dame in Parijs was en wat in de 17-de en 18-de eeuw de Europese hofkerken waren - iets dergelijk is in onze grootstedelijke dagen de Amsterdamse Studentenecclesia: een plek waar geconcentreerd en creatief, poëtisch en muzikaal gewerkt wordt aan de vormgeving van de liturgie".

Zo typeert de Duitse theoloog Alex Stock de invloed van het werk van Huub Oosterhuis. Bijna 40 jaar is hij nu al bezig en het gaat nog steeds door. Aanvankelijk moest zij zich noodgedwongen "behelpen" met de klassieke melodieën, met name uit de reformatie en uit de schat van onze oude liederen binnen het Nederlandse taalgebied. Maar vrij snel heeft hij zich kunnen verzekeren van de samenwerking met enkele uitnemende componisten die haarzuiver de teksten verstonden en aanvoelden. Zij hebben er schitterend inspirerende muziek bij geleverd. Huybers, Löwenthal, maar vooral natuurlijk het meest gelukkige huwelijk uit de laatste decennia de samenwerking met Antoine Oomen.

Gunstige bedding.

Naar mijn mening zijn het vooral drie factoren geweest die het werk van Huub Oosterhuis een gunstige bedding en een meer dan goede ontvangst hebben bezorgd. Ik bedoel daar het volgende mee. In de loop der geschiedenis is vaak gebleken dat het er geweldig toe doet wanneer en hoe je iets nieuws brengt. Er zijn elementen aan te wijzen waardoor hij de wind mee had.

1. Na eeuwenlange schoonheid van Latijnse liturgie, met het onomstreden gregoriaans tekende zich binnen het levensgevoel van veel godsdienstige mensen een behoefte af om in de eigen taal - in woord en lied - te mogen vieren.

Eeuwenlang hebben wij als katholieken liturgisch droog gestaan. Wat tijdens de liturgie diende plaats te vinden stond tot in de kleinste details tussen de lezingen en gebeden beschreven en wee je gebeente als je er van af durfde te wijken. En dit gold voor de gehele wereld. Toen in de zestiger jaren Vaticanum II deze behoefte serieus nam, kwam er ruimte. Maar de geloofsgemeenschap beschikte nauwelijks over liturgisch materiaal. Toen Oosterhuis dan ook in de Studentenecclesia van Amsterdam gewoon heel praktisch aan de gang ging en hij de ruimte opeiste om te mogen experimenteren vonden zijn tafelgebeden en liederen (aanvankelijk op losse velletjes) heel snel hun weg. Dwars door Nederland en Vlaanderen. Hij beantwoordde dus geheel en al aan een algemeen ervaren behoefte.

2. In 1966 werd het eerste bundel teksten en liederen gepubliceerd en opvallend genoeg hoef je er geen letter in te veranderen. Het enige wat aangepast dient te worden zijn de aandachtsvelden waarvoor gebeden wordt. Uiteraard is de politieke context veranderd. *Bid om vrede* was binnen de kortste keren vertaald in meer dan 15 talen. In het Frans kreeg het de naam '*Quelqu'un parmi nous*'. Iemand in ons midden, temidden van ons. Jezus dus. En daarmee heeft Oosterhuis exact aangevoeld en vertaald dat ons beeld van God al aan het veranderen was en dat wij van een transcendente God (dus een god ver weg en hoog

boven ons) ook steeds meer open kwamen te staan voor Onze lieve Heer zoals die in Jezus en verder in deze wereld zichtbaar was geworden.

3. Als gevolg daarvan kwam de sociopolitieke dimensie de kerk binnen en Oosterhuis vertaalde dat in teksten en liederen die tegelijk bijbels waren, en zodoende de krant naast die bijbelse traditie in het oog hielden. Zelf was hij voortdurend in de weer met en voor Chili, met mensen die in Nederland te kort kwamen en hij oversteeg onmiddellijk en definitief alle conflicten van de Nederlandse kerkprovincie met Rome, en vooral over hemzelf en zijn werk. Trouwens, hij kon om zo te zeggen zijn tijd wel beter gebruiken. Gerechtigheid, vrede en solidariteit, dat zijn voor hem de kernwoorden die er toe doen, waar het om gaat.

toegepaste liturgie

Het meeste heeft Oosterhuis wellicht te danken aan zijn Amsterdamse Studentenecclesia als liturgische werkplaats. Een levendige gemeente, waar zondag na zondag alles 'uitgeprobeerd' kon worden. Zijn manier van werken herinnert aan die van J.S. Bach, die jarenlang wekelijks voor een nieuwe cantate garant stond. In alle vrijheid en rust hield Huub Oosterhuis vast aan de klassieke liturgie als grondmodel. Met volle overtuiging staat hij sindsdien in het spanningsveld van de bijbelse taal en traditie aan de ene kant en de uitdagingen van onze tijd aan de andere kant. Tastend en zoekend, niemand uitsluitend noch verketterend, maar trouw op zoek naar de wortels van ons Joods-christelijk erfgoed en daar nieuwe vormen voor bedenkend. Dat veel gelovige mensen vandaag de dag zich hierdoor aangesproken voelen is geen wonder. Hij slaagt er in belijdende christenen van katholieke en protestantse huize een stem te geven en voor hen een taal te scheppen waarin ze weer van harte hun geloof kunnen vieren en uitzingen. Zelf zegt hij: "Dé grote utopie, het visioen van vrede, van een wereld die voor iedereen menswaardig is, die hou je alleen levend als je erover zingt, als je ook je kinderen erover leert zingen." (Bijeen, mei 1999)

vijf aspecten

Oosterhuis' geestelijk leiderschap zou je vanuit vijf gezichtspunten kunnen bekijken. Zijn werk nodigt uit de verschillende aspecten van zijn oeuvre met voorbeelden toe te lichten. Daarvoor is hier geen ruimte op dit moment.

- a. Oosterhuis heeft talrijke teksten en essays geschreven die in de liturgie te gebruiken zijn of die ons gelovig worstelen met de werkelijkheid als uitgangspunt hebben. Bij hem kan zowel een maatschappelijke gebeurtenis als een bijbels verhaal inzet en opmaat zijn voor een verhandeling of overweging. Gedichten, gebeden, maar vooral teksten met een dubbele bodem illustreren dat keer op keer. Bij de verlening van zijn eredoctoraat zei hij: "De kunst van de liturgie doet een poging om het veel en slordig gebruikte woord 'god' te genezen van misverstanden, en in lied en voorbeden, schriftuitleg en dienst-van-de-tafel zo uit te spreken en te articuleren dat het wordt opgeladen met de kracht van bijbelse profetenvisionen en psalmen." Bij alles wat er reeds in boekvorm bestaat heeft hij een aantal jaren geleden een scheurkalender op de markt gebracht. Veel vrienden en bekenden hebben me laten weten dat ook zij zich dagelijks laten inspireren door een korte meditatie of gedicht; sommige van hen nemen ze op voorhand mee op vakantie.
- b. Oosterhuis heeft veel poëzie geschreven. Daar is hij eigenlijk mee begonnen in zijn Groningse studententijd. Vele dichtbundels blijven getuigen van deze kant van zijn pastoraat, zijn meest karakteristieke wellicht. Want Oosterhuis noemt zichzelf niet toevallig in de eerste plaats dichter. Hierbij dient wel te worden opgemerkt dat hij in dichterland nu en dan met minachting wordt beschouwd. Daar staat tegenover dat het werk van weinig dichters zo vaak en met zoveel waardering wordt gezongen als zijn gedichten.
- c. Huub Oosterhuis heeft als voorganger duidelijk een nieuwe trend gezet en daar trouw nu al ruim veertig jaar vorm aan gegeven. Hij heeft naar mijn mening ook de oecumene tot haar recht laten komen. Hij probeert steeds het beste uit de verschillende tradities te benutten en van elkaars rijkdom te profiteren. Daarmee overstijgt je in één beweging al het theologisch gekissebis dat veel mensen binnen en misschien nog meer buiten de kerken alleen maar als een tegen-getuigenis ervaren. Zijn overwegingen en gebeden zijn nooit modieus. Ik zou zijn werk op dit gebied willen

typeren als een poging om de nieuwe levensvragen en bestaanservaringen van vandaag de dag opnieuw tegen het licht te houden van ons geestelijk erfgoed dat in bijbel en traditie ligt opgestapeld.

d. Als liturg verricht hij ook baanbrekend werk. Veel teksten die nu helemaal gemeengoed zijn geworden tijdens veel begrafenisdiensten bij voorbeeld zijn van zijn hand. Maar het blijft niet alleen bij nieuwe teksten, ook soms wat oude en versleten symbolische handelingen krijgen weer zeggingskracht door een enkel woord dat hij een nieuwe lading geeft. De opbouw van vieringen op Goede Vrijdag en in de Paaswake heeft hij stevig ter hand genomen. Eenmaal op dat spoor heeft menigeen ontdekt zelf ook tot creatieve liturgie in staat te zijn. Wat de tafelviering betreft heeft Oosterhuis ook zijn sporen verdiend. Talloze tafelgebeden heeft hij geschreven. Vaak hebben ze de vorm van samenzang tussen voorganger, gemeente en koor/cantorij. Hiermee heeft hij dit hoogtepunt in de katholieke eucharistie ook meteen uit de sfeer van de magie gehaald en het opnieuw tot een echte communio, een gemeenschapsgebeuren gemaakt. Zo heeft hij de gemeente haar avondmaal weer terug gegeven. "Tot zijn gedachtenis nemen wij daarom dit brood en breken het voor elkaar, om goed te weten wat ons te wachten staat als wij leven hem achterna".

e. Oosterhuis dankt ontegenzeggelijk het meest zijn bekendheid aan de vele liederen die hij samen met echte beroepsmusici gecomponeerd heeft. Het zijn steeds liederen waarin de muziek dienstbaar is aan de tekst. En zo hoort het ook. De woorden krijgen reliëf, dankzij de muziek. Sommige zijn zeer toegankelijk en liggen goed in het gehoor, anderen zijn wat moeilijker van taal en ook de muziek vereist soms nogal wat deskundigheid van zowel zangers als pianist. Het grote voordeel van de meeste liederen van Oosterhuis is naar mijn mening dat de liedteksten nooit 'op slot' zitten. Zij zijn eerder suggestief dan dat ze bewegend of bezwerend van inhoud zijn. Het is geen vertaalde dogmatiek, op ritme of rijm, op hele en halve noten gezet. Vaak is het vragenderwijs - zoekend en tastend - en door de veelvuldige beeldrijke taak ontleend aan de bijbelse visioenen nodigt het uit tot eigen invulling en actualisering. Zodoende zijn het geen vrijblijvende gezangen, je wordt ook uitgenodigd, soms zelfs uitgedaagd. Van dit soort kerkmuziek krijg je lucht, het schept in veel gevallen ruimte.

Kerkelijke censuur.

Op dit moment ken ik niemand die op zo'n suggestieve en inspirerende manier eeuwenoude bijbelse beelden weet te koppelen aan eigentijdse taal, vol openheid en ruimte. God, de mens, de schepping en de politieke realiteit van alle dag houdt hij bij elkaar. Zo zoekt hij naar zinsverbanden. Geen wonder dat zovelen zich in zijn oeuvre herkennen en er dankbaar gebruik van maken. Zijn medewerker Kees Kok schreef onlangs: "De grote verdienste van het liturgisch werk van Oosterhuis blijft dat hij naar veler ervaring de liturgische bloedsomloop van 'gehoord, gevierd en geleefd woord' heeft hersteld en haar zo nieuwe levenskansen heeft gegeven."

De recente poging van vernieuwde kerkelijke censuur moeten we mijn inziens opvatten als een uitdaging om de liederen van Oosterhuis te blijven zingen en ervan te genieten. Hoe wij geloven, bidden en zingen in 2010 is toch een zaak van de gelovigen zelf. De leiding van de kerk heeft altijd veel rekening gehouden met de 'sensus fidelium', het algemeen geloof van de katholieken, met name als het heiligverklaringen en dogmaontwikkeling betrof. Aan dat vertrouwen kan toch niet ineens paal en perk gesteld worden. Men zal toch niet zoveel mensen op hun ziel willen trappen.

Tenslotte : het feit dat talloze mensen binnen de kerken – katholiek en protestant - nog geloven is te danken aan de visie en het werk van Huub Oosterhuis. Als geen ander heeft hij in zijn niet aflatende liturgische creativiteit ons opnieuw woorden en liederen gegeven om samen te vieren en elkaar te bemoedigen en zodoende het visioen van Onze Lieve Heer, begaan met deze wereld, levend te houden.